

Primerjava vseh treh okolij nedvoumno prča o tem, da je Josip Hutter želel in znal bivalna okolja zasnovati in izvesti tako, da je bilo v njih mogoče praktično, udobno in prijetno bivati. Tako je dal tudi v dvajset najemniških dvostanovanjskih hiš v koloniji vgraditi kopalnice s toplo vodo, električno napeljavo in kanalizacijo. Nastanek Hutterjevih bivalnih okolij je bil neločljivo povezan z njegovim načinom razmišljanja in njegovo poslovno filozofijo, ki ju ni ločeval na raven družinskega življenja in na raven poklicnega dela: strogost, doslednost, relativna skromnost, premišljenost,

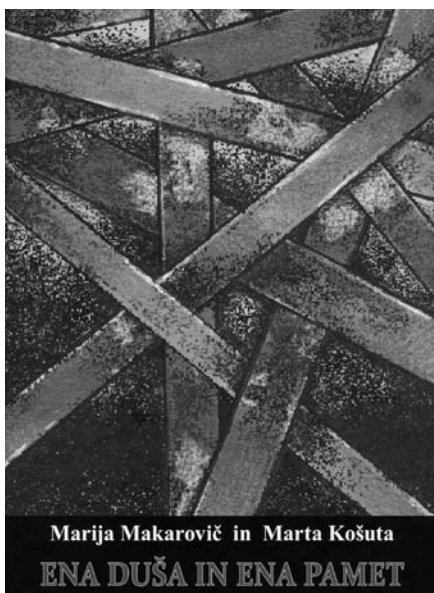
delavnost, udobnost, urejenost, umirjenost.

Ob prebiranju knjige sem znova preletela vsebino članka iste avtorice o prebivanju v Mariboru kot vzajemnem prilagajanju med človekom in bivalnim okoljem:¹ ugotavljamo lahko, kako je Hutter z oblikovanjem bivalnega okolja omogočil najprej vzpostavitev izjemno kakovostnega bivalnega

¹ Jerneja Ferlež, Prebivanje kot vzajemno prilagajanje med človekom in bivalnim okoljem: primer Maribora. *Glasnik SED* 47/3,4 (2007), 5–11.

vedenja različnim slojem predvojnega Maribora, ki so si sčasoma po drugi svetovni vojni začeli prilagajati bivalno okolje novim, drugačnim potrebam: z gotovostjo lahko trdimo, da je bila slednja smer prešibka zaradi tako rekoč univerzalne vrednosti bivalnih okolij bloka in kolonije. Knjiga nam ne ponuja samo opozorila na te, do sedaj (manj) znane vrednosti, ampak je tudi izjemno vsebinsko izhodišče tako za njihovo varovanje kot tudi zgled za načrtovanje kakovostnega bivalnega okolja.

MARIJA MAKAROVIC IN MARTA KOŠUTA: Ena duša in ena pamet: življenjske pripovedi iz Škednja pri Trstu; Slovensko kulturno društvo Ivan Grbec, Škedenj 2008, 253 str.

Knjiga življenjskih zgodb trinajstih pričevalcev iz Ščedne – Škednja pri Trstu je po besedah zapisovalk in avtoric nastala predvsem po spletu naklonjenih okoliščin. Košutova in Makarovičeva sta se srečali v Škednju pomladi leta 2006, ko je Marija Makarovič predstavila knjigo Marte Košuta o škedenjski noši. Ko je po predstavitvi med njima stekel ustvarjalen pogovor o pomenu zbiranja in zapisovanja osebnih življenjskih pričevanj, sta ugotovili, da bi bilo to treba opraviti tudi v Škednju, nekdanji slovenski vasi, danes delu tržaškega

predmestja. Ob pomoči in podpori članov domačega društva Ivan Grbec je delo steklo. Avtorici sta v knjigi podali pričevanja trinajstih oseb (Josipine Puc Lukač, Alme Godina Ghirardi, Eme Oblak Primožič, Mileve Mazlu Kravos, Sonje Lavrenčič, Rože Počkar, Aljoše Žerjala, Fausta Sancina, Marije Godina Sancin, Ivana Patrizia, Sergia Sancina, Zorke Albrecht Debelis in Alojza Debelisa), ki so se v Škednju rodili med letoma 1907 in 1937 ali so se tja priselili. Vsak med njimi je v knjigi prisoten tudi s portretom fotografa Sandrija Furlana. Ob portretih so v knjigi ob posameznih poglavjih objavljene tudi družinske fotografije iz različnih življenjskih obdobjih pričevalcev.

»(...) V tej knjigi so zapisana osebna pričevanja ljudi, ki se lahko ponašajo predvsem s svojo enkratno, neponovljivo in pokončno življenjsko potjo. Ta pot je bila – kot je sploh pri ljudeh – bolj ali manj posuta s cvetjem in trnjem, z veseljem in bolečino, ampak bila je tudi že z materinim mlekom zaznamovana s slovenstvom (...).« Tako sta avtorici zapisali v uvodu, kjer poudarjata pomen zapisanih pričevanj malega človeka in njegove male zgodovine, ki se pa ob koncu zlije v eno z vsem tistim, kar o opisanem obdobju poznamo iz strokovne zgodovinske literature. Zgodovinski spomin pričevalcev sega, posredno, po družinskih ustnih virih tudi do polovice

19. stoletja, v obdobje, ki so ga spoznali po pripovedovanju starih staršev, s katerimi so kot otroci preživljali kar veliko svojega časa. Družinske zgodbe se rešijo v spominu vasi in celotnega mesta Trst, ob katerem in od katerega so Škedenjci živeli. Iznajdljivo pretežno kmečko prebivalstvo je nemudoma začutilo utrip močno razvijajočega se mesta v zalivu s strateškim pristaniščem in z ogromnim ekonomskim potencialom znotraj takratne avstro-ogrske monarhije. Škedenj je mestu ponudil tisto, kar je v določenem trenutku potrebovalo: pridelke s svojih njiv, iz vinogradov, z vrtov, celo ribe iz portiča pod vasjo in, nezanemarljivo, svoj kruh; pa svojo delavnost, poštenost in zdravorazumskost. Moški in ženske so dnevno zahajali v Trst, kjer so na tržnicah, po domovih, restavracijah, bolnišnicah in vojašnicah prodajali svoje pridelke. Škedenjke so trdo garale tudi ponoči, da so lahko zjutraj v mesto odnesle sveže napečenega ščedenskega kruha, katerega vonj in okus je zaslovel po celotnem takratnem cesarstvu. Večji delež vsega dela je bil namenjen preživljanju družine pa tudi investiranju v šolanje in izobraževanje mladih rodov, kar je že v kratkem obdobju obrodilo svoje sadove: Škedenj je imel že ob koncu 19. stoletja pomembno število domačih umetnikov, znanstvenikov, pedagogov in politikov. Veliko je bilo glasbenikov, gledaliških igralcev in opernih

* Martina Repinc, univ. dipl. etnol. in slavistka, tv urednica in režiserka RAI, slovenski program. I – Trst, Ul. F. Severo 7, E-naslov: m_repinc@yahoo.it

pevcev pa gospodarstvenikov in drugih visoko profiliranih poklicev. Vse to intelektualno bogastvo se je vrnilo v vas, ki je zaživela s svojimi kulturnimi, prosvetnimi in gospodarskimi društvi in združenji. Naraslo je število gostiln in restavracij, ki so jih upravljali domačini in v katere so ob koncu tedna in praznikih zelo radi zahajali meščani na oddih. Domači pevski zbori so bili poznani daleč naokrog.

Nove možnosti razvoja je leta 1897 prineslo odprtje železarne pod vasjo, ko se je v vas in njeno okolico iz zaledja priselilo večje število delavcev, ki se se tu tudi življensko ustalili.

Življenje posameznika in vasi so določali tudi prazniki, posebej pust, ki so ga tu proslavljali zelo živahno, pa praznik zavetnika sv. Lovrenca in vinogradnikom ljubega sv. Martina ob vseh drugih zapovedanih praznikih, predvsem božiču in veliki noči. Slavij in procesij ob raznih prilikah so se domači udeleževali v svojih bogatih nošah (nekateri Škedenjke so imele tudi po več noš za različne prilike) in s tem izpričevali svojo narodnost in pripadnost.

V vse to so zarezali prva svetovna vojna, propad avstro-ogrskega cesarstva in prihod Italije. Navdušenja ob koncu vojne še ni bilo konec, ko so se začele težave z novo

oblastjo in dejstvom, da v novi ureditvi slovenstvo ni bilo nekaj samoumevnega. Komaj so se družine spet združile in v miru zaživele, že so se začela izseljevanja čez mejo, ker je bilo slovenskemu življu v Italiji napovedano izničenje. Iz omenjenega razloga je Primorska med obema vojnama izgubila skoraj vso svojo intelektualno silo; Škedenj je seveda doživel enako usodo. Večina izseljenih Škedenjcev se v domači kraj ni vrnila niti po drugi vojni in s tem zapustila nenadomestljivo vrzel v domačem okolju.

Med pričevalci je zelo živ spomin na razmere med drugo vojno, na pomanjkanje in strah, poseben spomin pa prenekaterega muči v zvezi z bližino Rižarne, edinega nacističnega koncentracijskega taborišča s krematorijem v Italiji. Iz dimnika nekdanje rižarne se je občasno dvigal dim, ki zaradi svojega smradu domačinom ni dal spati. Starejši so se o tem veliko pogovarjali, pravih informacij pa ni imel nihče. Občasno je bilo izza zidov slišati tudi ječanje in krike jetnikov, ljudje pa so se spraševali, kje da bivajo vsi jetniki, ki so bili prepeljani v Rižarno ...

Številni spomini pričevalcev se vračajo v prve dneve po osvoboditvi, ko je bilo vzdušje na višku. Veliko se je pelo in ple-

salo, praznika pa je bilo prekmalu konec. Tudi nova ureditev je bila slovenskemu človeku mačehovska in svoj obraz je pokazala najprej s tem, da je bilo Slovincu težko dobiti zaposlitev. Ponovil se je predvojni scenarij, ko si moral po službo drugam. Spet se je izselilo veliko domačinov, priselili pa so se istrski ezuli, ki jih je oblast strateško naseljevala v bližino slovenskih vasi in naselij. Začela so se tudi namenska razlaščenja domače zemlje, na kateri so v kratkem dvignili številna anonimna blokovska naselja, namenjena italijanskim priseljencem. Tako ali drugače pa je življenje teklo naprej vsem, domačinom in prišlekom ...

V nekaj desetletjih se je narodnostna slika vasi popolnoma spremenila, prav tako je bila spremenjena njena zunanja podoba. Zapisani škedenjski glasovi iz preteklosti pa oživljajo vaški vsakdan in praznik, kakršen je danes celo večini Tržačanov nepoznan. Oglašajo se kot varuhi dediščine, ki jim je zapisana v genih in ki je bila s pričujočo knjigo prelita na papir in rešena pozabe.

